

Demokracija kao ljudsko pravo

Jolić, Tvrтко

Source / Izvornik: **Filozofija politike: Nasljeđe i perspektive, 2016, 45 - 73**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:378737>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Demokracija kao ljudsko pravo

TVRTKO JOLIĆ

Demokracija je danas dominantan oblik vladavine i većina vlada, s izuzetkom nekolicine autoritativnih režima, sebi prisvaja, opravdano ili ne, demokratski legitimitet. Unatoč globalnoj raširenosti demokratskih oblika vlasti, još uvijek se vode žustre rasprave oko pitanja je li demokracija jedno od ljudskih prava. Naravno, empirijska činjenica pojavnosti demokracije u suvremenom svijetu ne mora biti povezana s normativnim zahtijevom koji proizlazi iz teorije ljudskih prava, posebice ako uzmemo u obzir da ne postoji općeprihvaćena teorija ljudskih prava. Iako UN-ova *Opća deklaracija o ljudskim pravima* u članku 21. jamči demokratska prava u izboru vlasti, nisu svi skloni svrstati demokraciju među ljudska prava. U prvom dijelu ovoga rada razmotrit ću utjecajnu teoriju međunarodne pravednosti Johna Rawlsa, koji pravo na demokratski način izbora vlasti ne uključuje u svoj popis ljudskih prava. Tvrdit ću da to stajalište nije održivo, čemu ću posvetiti drugi dio rada.

1. Rawlsova teorija međunarodne pravednosti

U *Pravu narodâ* Rawls si postavlja zadatak da pronade ideale i načela kojima bi se vodila primjerena vanjska politika razložno pravednih liberalnih društava, imajući na umu da je razložni pluralizam obilježje i međunarodnih odnosa, možda i u većoj mjeri nego domaćih društava. Pokušavajući pronaći zajednički normativni okvir koji bi bio primjenjiv u uvjetima pluralizma, projekt razrade prava narodâ bliži je idejama koje Rawls zastupa u *Političkom liberalizmu* nego onima iz *Teorije pravednosti*.¹

Za razliku od teorije pravednosti za domaće društvo u kojoj su polazište bili pojedinci shvaćeni kao slobodni i jednaki, za polazišnu

¹ Freeman smatra da je „*Pravo narodâ* produžetak političkog liberalizma“ (usp.: Freeman, S., „Distributive Justice and *The Law of Peoples*“, u: Martin, R. i Reidy, D. A., *Rawls's Law of Peoples. A Realistic Utopia?*, Oxford 2006, str. 244.

točku prava narodâ uzeta je ideja narodâ koji su slobodni i jednaki. Rawls koristi termin „narod“ da bi označio ona društva koja su dobro ili barem pristojno uređena i koja se razlikuju od država po tome što narodi odbacuju dva bitna obilježja tradicionalno shvaćene suverenosti.² Kao prvo, narodi odbacuju rat kao način za ostvarivanje državne politike, i drugo, narodi imaju ograničenu autonomiju u načinu na koji postupaju s vlastitim stanovništvom. Rawls razlikuje pet kategorija subjekata na koje se odnosi pravo naroda. Prvoj kategoriji pripadaju liberalni narodi koji posjeduju tri glavna obilježja: „razložno pravednu ustavnu demokratsku državnu vlast koja zadovoljava njihove temeljne interese, građane koje ujedinjuju, zajedničke simpatije [...] i konačno, moralnu narav“.³

Drugu kategoriju čine pristojni narodi koji se od liberalnih naroda razlikuju po tome što vlast kod pristojnih naroda ne počiva na demokratskim načelima. Da bi približio ideju takvog oblika vlasti i društva u kojem se primjenjuje, Rawls navodi izmišljeni primjer Kazanistana, umjerenog islamskog društva čija je vlast utemeljena na principu „pristojne savjetodavne hijerarhije“. Takva vlast uzima u obzir interese stanovništva, daje im ograničenu ulogu u procesu političkog odlučivanja, poštuje temeljna ljudskih prava te jamči formalnu jednakost svih svojih građana pred sudovima. Kao i liberalni narodi, ni pristojni narodi nemaju agresivne ciljeve u svojoj politici. Liberalni i pristojni narodi ulaze u zajedničku skupinu „dobro uređenih naroda“.

Izvan skupine dobro uređenih naroda nalaze se odmetničke države, društva opterećena nepovoljnim uvjetima i dobrohotni apsolutizmi. Ove tri vrste društava ne pripadaju skupini dobro uređenih naroda zbog različitih razloga. Odmetničke države ne poštuju ljudska prava ili imaju agresivne političke ciljeve te kao takve predstavljaju prijetnju drugim narodima. Opterećena društva nisu dobro uređena jer im „povijesne, društvene i gospodarske okolnosti otežavaju, ako ne čine i nemogućim, ostvariti dobro uređeni poredak, bilo liberalan ili pristojan.“⁴ Dobrohotni apsolutizmi uvažavaju ljudska prava, ali ne omogućavaju članovima društva bilo kakvu ulogu u procesu političkog odlučivanja.

Kao i u teoriji pravednosti za domaće društvo Rawls je i ovdje teoriju podijelio na idealni i neidealni dio, s tim da se idealni dio u slučaju

² Pod terminom „narod“ (engl. *people*) Rawls ne misli na skupine koje dijele etničko podrijetlo, već isključivo na skupine koje posjeduju vlastitu državu, usp.: Buchanan, A., „Rawls’s *Law of Peoples*: Rules for a Vanished Westphalian World“, *Ethics* 110 (2000) 4, str. 697–721, str. 699.

³ Rawls, J., *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, Zagreb 2004, str. 23.

⁴ *Ibid.*, str. 106.

prava narodâ sastoji od dvije faze. U prvoj fazi idealne teorije biraju se načela za uređenje odnosa među dobro uređenim liberalnim narodima, dok druga faza predstavlja proširenje prava narodâ i na pristojne narode. Sukladno tome postoje i dva izvorna položaja. U prvom izvornom položaju na međunarodnoj razini nalaze se predstavnici liberalnih naroda pod velom neznanja koji onemogućuje njihovo znanje veličine svog teritorija, broja stanovništva, resursa s kojima raspolažu, no poznato im je da postoje „razložno povoljne okolnosti“ koje omogućuju postojanje ustavne demokracije. Rawls smatra da bi se razložni i racionalni predstavnici liberalnih naroda složili oko osam načela koja predstavljaju temelj prava narodâ. Ta načela jamče slobodu i neovisnost naroda, poštovanje ugovora i preuzetih obveza, jednakost naroda, nameću obveze nemiješanja i međusobnog pomaganja, ograničavaju dopuštene načine ratovanja te zahtijevaju poštovanje ljudskih prava.⁵ U drugoj fazi idealne teorije predstavnici pristojnih naroda koji se nalaze iza vela neznanja u svjetlu svojih razloga također prihvaćaju istih osam načela prava naroda.

Rawlsova neidealna teorija također ima dva dijela. Prvi se dio tiče okolnosti u kojima se države ne pridržavaju načela prava naroda te smatraju da se njihovi racionalni interesi mogu ostvariti nasilnim putem. Neidealna teorija kao dugoročni cilj ima uključiti takva društava u društvo dobro uređenih naroda, a metode koje Rawls sugerira jesu oblici javne osude, diplomatskih i gospodarskih sankcija, a u naročito ozbiljnim slučajevima i uporaba sile. Drugi dio neidealne teorije razmatra dužnosti koje dobro uređeni narodi imaju prema neagresivnim društvima koja se nalaze u nepovoljnim okolnostima, koje ih sprječavaju da budu dobro uređena. Rawls smatra da su te dužnosti drugačije naravi od dužnosti distributivne pravednosti unutar društva budući da u slučaju dužnosti pomoći opterećenim društvima postoji „kritična točka, nakon koje može pomoć prestati.“⁶

Pravo narodâ je odmah nakon objavljivanja naišlo na golem odjek akademske javnosti. Pored onih koji na Rawlsovu teoriju pravednosti za međunarodne odnose gledaju sa simpatijama, postoje i brojne kritike Rawlsove pozicije.⁷ Jedna linija kritike dolazi od onih koji smatraju da je Rawlsova teorija previše idealistička, odnosno utopistička, te da postavlja

⁵ Ibid., str. 48.

⁶ Ibid., str. 123.

⁷ Koristan i sažet pregled stanja aktualnih rasprava o *Pravu narodâ* može se pronaći u: Brock, G., *Global Justice. A Cosmopolitan Account*, Oxford 2009, poglavlje I. Detaljnije rasprave o nekim od najvažnijih dijelova Rawlsove teorije međunarodne pravednosti nalaze se u: Martin i Reidy, *Rawls's Law of Peoples. A Realistic Utopia?*.

nerrealne zahtjeve na području međunarodnih odnosa. Budući da ova vrsta kritike dolazi uglavnom od strane zagovornika političkog realizma, o čemu sam pisao drugdje, ovdje se neću ponovno baviti tim oblikom kritike.⁸ U nastavku ću izložiti kritike kojima je cilj pokazati da je Rawlsov prikaz prava narodâ nezadovoljavajući kao idealna teorija. Ovaj tip kritike dolazi od strane zagovornika kozmopolitskih teorija pravednosti koji najčešće ciljaju na to da pokažu da Rawls na nekim bitnim mjestima u svojoj teoriji daje prevelike ustupke realizmu, a na štetu liberalnog shvaćanja pravednosti u međunarodnim odnosima.

1.1. Ljudska prava i stabilnost društva naroda

Iako Rawlsu mnogi zamjeraju što nije predvidio primjenu načela razlike ili sličnog zahtjevnog distributivnog načela na međunarodnoj razini, ovdje ću pozornost usmjeriti na njegov prijedlog popisa ljudskih prava koje narodi trebaju poštovati kao i na ulogu koja im je namijenjena. Kritičari tvrde da je Rawlsova lista nepotpuna i da treba sadržavati još barem pravo na slobodu udruživanja, demokratska prava i pravo na vjersku i političku ravnopravnost. Uz to, izneseni su argumenti kojima je cilj pokazati da Rawlsovo shvaćanje ljudskih prava odudara od uobičajenog shvaćanja ljudskih prava i uloge koju ona igraju u političkom životu na unutarnjoj i međunarodnoj razini. U nastavku ću detaljnije izložiti Rawlsovo shvaćanje ljudskih prava te pokušati naći opravdanje u Rawlsovoj filozofiji za ovakvu listu ljudskih prava. U drugom dijelu razmotrit ću je li ovo shvaćanje ljudskih prava dostatno da osigura temelje Rawlsove vlastite ograničene teorije međunarodnih odnosa.

Za Rawlsa su ljudska prava u pravu narodâ „samo posebna kategorija vrlo potrebnih prava“⁹, koja čine podskup šireg skupa ljudskih prava koja liberalna društva jamče vlastitim građanima. Ovom užem skupu ljudskih prava Rawls namjenjuje posebnu ulogu u okvirima prava naroda – ona služe kao kriterij za legitimnu uporabu sile u međunarodnim odnosima te služe kao kriterij o kojemu ovisi legitimnost državne vlasti. Prema Rawlsu, ljudska prava „ograničavaju opravdane razloge za rat i njegovo vođenje te određuju ograničenja unutarnje autonomije danoga poretka.“¹⁰ Niti jedno društvo koje ne poštuje uži popis ljudskih prava ne može se smatrati

⁸ Usp.: Jolić, T., „Politički realizam i anarhija u međunarodnim odnosima“, *Prolegomena* 10 (2011) 1, str. 113–130; Jolić, T., „Nacionalni interes i moral u međunarodnim odnosima“, *Politička misao* 50 (2013) 1, str. 38–57.

⁹ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 92.

¹⁰ *Ibid.*, str. 93.

pristojnim ili dobro uređenim. Kada institucije i pravni poredak društva ispunjavaju ova prava, to predstavlja „dostatan razlog da bi se isključila opravdana i prisilna intervencija drugih naroda.“¹¹ Na ljudskim pravima Rawls ujedno postavlja granice pluralizma društva naroda, budući da se društva koja ne poštuju ljudska prava ne mogu tolerirati u društvu naroda. Na popisu temeljnih ljudskih prava koja služi kao glavni kriterij za sudjelovanje u društvu naroda nalaze se sljedeća prava:

Među ljudskim pravima jesu pravo na život (na sredstva potrebna za preživljavanje i sigurnost); na slobodu (slobodu od ropstva, kmetstva i prisilnog rada, te dovoljni stupanj slobode savjesti da se osigura sloboda vjeroispovijesti i mišljenja), na vlasništvo (osobnu imovinu) i na formalnu jednakost koju izražavaju pravila prirodne pravедnosti (tj. da se s jednakim slučajevima treba postupati jednako).¹²

Rawls u pratećoj bilješci dodatno objašnjava kako smatra da sloboda savjesti u pravu naroda ne treba obuhvaćati sve pripadnike društva niti da ona treba biti jednaka za sve. Tako je na primjer moguće da u društvo naroda kao punopravni članovi sa svim pravima budu primljena i ona društva u kojima postoji službena religija pripadnost kojoj je nužan uvjet za obnašanje državnih i javnih poslova.

Na Rawlsovu listu Ljudskih prava nisu uključena neka prava koja se u liberalnim društvima smatraju temeljnim ljudskim pravima. Na toj listi ne nalaze se prava kao što su sloboda savjesti, koja uključuje puno pravo na slobodu govora, izražavanja i vjeroispovijesti, zabranu spolne, rasne i vjerske diskriminacije, jednakost mogućnosti te pravo na političku jednakost izraženu putem sudjelovanja na demokratskim izborima, kao ni brojna druga prava koja su istaknuta u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*, a koja se smatra jednim od glavnih polazišta u raspravi o ljudskim pravima u međunarodnim odnosima. S obzirom na ovako uzak popis ljudskih prava koji Rawls zastupa, ne iznenađuje brojnost i oštrina kritika na koje je naišla njegova teorija. Kritičari Rawlsu s jedne strane zamjeraju preuzak popis ljudskih prava te nemogućnost da takav popis prihvate predstavnici liberalnih društva. S druge strane smatraju da je teško očekivati da bi se hijerarhijska društva, kao predstavnici pristojnih naroda, bila u stanju pridržavati čak i ovako uskog popisa ljudskih prava. Tako Pogge smatra da „ljudska prava nisu bitna hijerarhijskim društvima kao što su bitna za ona liberalna.“¹³

¹¹ Ibid., str. 94.

¹² Ibid., str. 77–78.

¹³ Pogge, T. W., „An Egalitarian Law of Peoples“, *Philosophy and Public Affairs*, 23 (1994) 3, str. 195–224, na str. 215.

Jednu strategiju obrane Rawlsova popisa ljudskih prava, kojoj je cilj pokazati da je Rawlsov popis puno obuhvatniji nego što to kritičari uviđaju, izložio je David Reidy. Reidy primjećuje da gore citirani odlomak u kojemu Rawls nabraja ljudska započinje riječima „Među ljudskim pravima ...“, što signalizira da tu nisu nabrojana sva ljudska prava čije poštovanje Rawls zahtijeva. Detaljnim iščitavanjem *Prava naroda* Reidy pokazuje da se na drugim mjestima zahtijeva poštovanje barem još deset dodatnih prava uz ona navedena u citiranom odlomku. Među njima se nalaze i brojna prava koja su navedena u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*. No i sam Reidy tvrdi da se ne može zaobići činjenica da Rawls ne priznaje „osnovna ljudska prava na demokratsku vlast niti univerzalno glasačko pravo, potpuno jasnu slobodu okupljanja i izražavanja [...], pravo protiv diskriminiranja u političkom, ekonomskom i društvenom životu.“¹⁴ Stoga je upitno bi li i ova proširena lista ljudskih prava zadovoljila predstavnike liberalnih naroda, budući da ni ona ne priznaje neka od temeljnih liberalnih prava. S druge strane, još je teže pronaći razloge koji bi nas uvjerili da bi pristojni narodi prihvatili Rawlsov minimalni skup ljudskih prava. Jedini odgovor koji Rawls nudi na ovu kritiku jest njegovo uvjerenje da čak i ako u povijesti možda i nije postojao, niti danas postoji, primjer pristojnog društva koje poštuje ljudska prava, ta činjenica ne predstavlja prigovor njegovoj *idealnoj* teoriji. Rawlsovo pravo naroda je normativna teorija, dakle ona propisuje kakve stvari trebaju biti a ne kakve jesu ili su bile. Razmatranja o tome koja bi se prava trebala naći na popisu ljudskih prava, kao i o tome jesu li liberalna i hijerarhijska društava u stanju prihvatiti taj popis, ne mogu se gledati neovisno o opravdanju koje Rawls nudi za načela prava naroda. Zato ću u nastavku поближе razmotriti neke od ključnih elemenata mehanizma izvornog položaja u kojemu se biraju načela prava naroda i određuje koja su ljudska prava narodi dužni poštovati.

1.2. Zašto narodi a ne pojedinci?

Načela prava naroda – među kojima i ono koje se tiče ljudskih prava – biraju se u hipotetskoj situaciji izvornog položaja. Rawls pretpostavlja da su stranke koje sudjeluju u izvornom položaju na međunarodnoj razini predstavnici naroda a ne pojedinaca kao u slučaju izvornog položaja

¹⁴ Reidy, D. A., „Political Authority and Human Rights“, u: Martin i Reidy, *Rawls's Law of Peoples. A Realistic Utopia?*, str. 169–188, na str. 172.

za domaće društvo. Veliki broj kritika usmjerava se upravo na ovaj element Rawlsove teorije. Budući da polaze od pretpostavke da je cilj međunarodne teorije pravednosti zaštititi interese pojedinaca, kritičari smatraju da se to može najbolje učiniti ako stranke međunarodnog izvornog položaja budu predstavnici pojedinaca. Da su pojedinci ti čiji su interesi najvažniji i u međunarodnim odnosima, predstavljalo bi logično proširenje Rawlsove teorije s domaće na međunarodnu razinu.

Zašto onda Rawls, nasuprot tim očekivanjima, u međunarodni izvorni položaj stavlja predstavnike naroda a ne pojedinaca? Rawls se ne upušta u obrazlaganje ovog poteza, no smjernicu za odgovor na ovo pitanje nudi nam njegov zahtjev da „svi bitni elementi za političku koncepciju pravednosti budu vezani uz kategoriju političkog.“¹⁵ Stav da se društvena pravednost mora utemeljiti na kategoriji političkog, osnovni je zahtjev koji pred političku koncepciju pravednosti Rawls postavlja u *Političkom liberalizmu*. To znači da prihvatljiva koncepcija pravednosti za društvo koje obilježava razložni pluralizam ne može biti utemeljena na nekoj od obuhvatnih doktrina, već samo u onim terminima koji su zajednički svim razložnim obuhvatnim doktrinama.¹⁶ Kako je u međunarodnim odnosima prisutan još veći pluralizam nego u domaćem društvu, Rawls i za političku koncepciju međunarodne pravednosti traži da bude utemeljena na kategorijama političkog. Shvatimo li pravo naroda kao nastavak političkog liberalizma, onda bismo Rawlsovu tvrdnju iz *Političkog liberalizma* mogli preformulirati tako da glasi: pravo naroda traži političku koncepciju pravednosti za koju se nadamo da može zado-biti potporu preklapajućeg konsenzusa razložnih vjerskih, filozofskih i moralnih doktrina u društvu naroda koje je njome regulirano.

Svakako da je jedan od najbitnijih elemenata političke koncepcije pravednosti upravo izbor predstavnika u izvornom položaju koji će odrediti sadržaj načela. Zato ta odluka mora biti formirana isključivo u političkim kategorijama koje bi bile prihvatljive svim razložnim obuhvatnim doktrinama. U slučaju domaćeg društva tu kategoriju predstavlja ideja građana shvaćenih kao slobodnih i jednakih. Važan je uvid Rawlsove

¹⁵ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 28.

¹⁶ Prema Rawlsu „[d]oktrina je u potpunosti obuhvatna kada obuhvaća sve priznate vrijednosti i vrline unutar jedne prilično precizno artikulirane sheme mišljenja“ a istovremeno „se mora prostirati izvan područja političkog te uključivati nepolitičke vrijednosti i vrline“ (Rawls, J., *Politički liberalizam*, Zagreb 2000, na str. 156–157). Za razliku od obuhvatnih doktrina, politička koncepcija pravednosti kakvu Rawls zastupa u *Političkom liberalizmu* samostalno je gledište oko kojeg se mogu usuglasiti sve razložne obuhvatne doktrine.

teorije da ideja građanina ne može igrati istu ulogu i u međunarodnim odnosima. Naime, Rawls, slijedeći Kanta, odbija ideju svjetske države, budući da bi ona bila „bilo globalna despotija ili krhko carstvo, koje bi razdirali česti građanski sukobi.“¹⁷ Međutim, ako nije moguća svjetska država, potreban je neki oblik državne vlasti kako bi se preuzela odgovornost za stanovništvo i teritorije, jer Rawls smatra da će „[d]obro propasti ako nema točno određenog zastupnika odgovornog za njegovo održavanje.“¹⁸ Iako je ideja „građanina svijeta“ prisutna još od antičkih vremena, ne može se poreći da je gotovo svaki pojedinac građanin određene države, bez obzira što može mijenjati mjesto prebivališta tijekom života. Stoga i ne čudi što se termin kozmopolit u svakodnevnom govoru najčešće upotrebljava da bi se označio određeni stil života. Za Rawlsa pojedinci jednostavno nisu subjekti međunarodnih odnosa. Njihovu ulogu u pravu naroda preuzimaju narodi.

Upitno je da li je pretpostavka nemogućnosti postojanja svjetske države, pod uvjetom da je ona istinita, dovoljna za odbacivanje ideje da pojedinci budu predstavljeni u izvornom položaju. Uostalom, i većina zastupnika kozmopolitskih teorija pravednosti odbacuje ideju svjetske države, ali ipak stavljaju pojedince kao polazište za izgradnju svojih teorija međunarodne pravednosti. Možemo pretpostaviti da Rawls odbija tu mogućnost iz dva razloga. Prvi razlog je taj što smatra da je ideja da su pojedinci jednaki i slobodni svojstvena liberalnim društvima i da se ne može očekivati da će je prihvatiti druga, neliberalna ali razložna društva. U asocijacijskim oblicima društava pojedinac se ne shvaća kao slobodan i jednak, već je on član različitih asocijacija koje su hijerarhijski organizirane i koje zastupaju interese pojedinaca.¹⁹ Budući da u tim društvima pojedinci ne sudjeluju ni u odlučivanju o načelima pravednosti na domaćoj razini, iluzorno je očekivati da bi imali takvu ulogu na međunarodnoj razini. Stoga, da bi izbjegao prigovor liberalne ograničenosti (parohijalizma) i zapadnjačkog imperijalizma, Rawls u drugi izvorni položaj uzima predstavnike naroda koji su shvaćeni kao slobodni i jednaki. Problem s ovim objašnjenjem jest što Rawls ne daje dostatno opravdanje koje bi nas uvjerilo da su narodi koji ne priznaju važnost uloge pojedinca u određivanju načela pravednosti uistinu pristojni narodi.

¹⁷ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 47.

¹⁸ *Ibid.*, str. 17.

¹⁹ *Ibid.*, str. 76.

Plauzibilniji odgovor, koji na pitanje zašto su narodi a ne pojedinci predstavljeni u izvornom položaju nudi Leif Wenar, također je na tragu ideja političkog liberalizma. On smatra da se Rawls „mora osloniti na *globalnu* javnu političku kulturu kako bi pronašao ideje koje bi bile prihvatljive za sve.“²⁰ Budući da je globalna politička kultura u prvom redu *internacionalna* a ne *interpersonalna*, Wenar zaključuje da je posve opravdano da je Rawls izabrao predstavnike naroda – sjetimo se da su narodi za Rawlsa moralizirani oblik države – a ne pojedinaca kao stranke u drugom izvornom položaju. Iako se možemo složiti da na globalnom planu javnom političkom kulturom dominiraju države, valja primijetiti da one nisu jedine koje sudjeluju u njoj. Uz države aktivnu ulogu u međunarodnoj politici imaju i različite globalne institucije, korporacije te nevladine organizacije. Stoga se postavlja pitanje zašto Rawls uz narode u raspravu o međunarodnim načelima pravednosti nije uključio i ove aktere međunarodnih odnosa. Rawlsov bi odgovor vjerojatno bio da je tu riječ o „pozadinskoj kulturi“²¹ globalnog građanskog društva u nastajanju. Taj nas odgovor ne može zadovoljiti budući da se ideja nedržavnih aktera u međunarodnim odnosima može pronaći ne samo u pozadinskoj već i u javnoj političkoj kulturi međunarodnih odnosa. Tako se na primjer uporište za uvrštavanje nevladinih organizacija među aktere koji imaju ulogu prilikom razmatranja načela međunarodne pravednosti može pronaći u *Općoj povelji Ujedinjenih naroda* kao jednom od temeljnih dokumenata međunarodne javne političke kulture.

1.3. Opravdanje ljudskih prava

No čak i ako prihvatimo Rawlsov stav da samo predstavnici naroda trebaju biti zastupljeni u drugom izvornom položaju, još uvijek treba pokazati da bi u izvornom položaju bila izabrana upravo Rawlsova načela prava naroda i ljudska prava koja su njihov dio. S obzirom na to da drugi izvorni položaj ima dvije faze, moglo bi se očekivati da će u prvoj fazi

²⁰ Wenar, L., „Why Rawls is Not a Cosmopolitan Egalitarian“, u: Martin i Reidy, *Rawls's Law of Peoples. A Realistic Utopia?*, str. 95–113, na str. 102, kurziv u originalu.

²¹ Pozadinska kultura je za Rawlsa „kultura društvenog, a ne političkog“ života. Kao takva ona pripada obuhvatnim doktrinama te nije dio političke koncepcije pravednosti (iako se s njom može slagati i može ju podupirati). Rawls smatra da temeljne ideje političke koncepcije pravednosti moramo uzeti iz *javne političke* kulture koja obuhvaća „političke institucije ustavnog režima te javne tradicije njihove interpretacije“ (Rawls, J., *Politički liberalizam*, str. 12).

izvornog položaja, u kojoj o sadržaju prava naroda vijećaju isključivo predstavnici liberalnih naroda, sadržaj ljudskih prava biti puno obuhvatniji, odnosno posve istovjetan onom skupu ljudskih prava koja ta društva poštuju u domaćem društvu. Ako je istina da „interese liberalnih naroda određuju [...] njihove razložne koncepcije političke pravednosti,“²² zašto onda Rawls smatra da bi predstavnici liberalnih naroda u izvornom položaju ipak izabrali uži skup ljudskih prava od onog koji je svojstven njihovoj razložnoj koncepciji političke pravednosti?

Kritičari često tumače Rawlsovo pristajanje na ograničenu listu ljudskih prava kao neopravdan kompromis koji se zahtijeva od liberalnih društava kako bi se pravo naroda moglo proširiti i na krug pristojnih društava, pa smatraju da nije „principijelan“ u pogledu teorije koju zastupa na domaćoj razini, već da je motiviran „pragmatičnim“ razlozima.²³ Sam Rawls ne daje posve jasno objašnjenje za ovakav izbor ljudskih prava. U odgovoru na kritike zastupnika kozmopolitske pravednosti, Rawls odbija mogućnost da pravo naroda, shvaćeno kao niz načela za vođenje vanjske politike liberalnih naroda, usvoji ljudska prava koja „će se izravno temeljiti na političkoj (moralnoj) koncepciji liberalne kozmopolitske pravednosti.“²⁴ Razlog koji navodi za to jest potreba za konceptom tolerancije. On smatra da se tolerancija ne može temeljiti na liberalnoj koncepciji pravednosti, budući da bi se time a priori iz društva naroda isključila sva neliberalna ali pristojna društva, koja bi stoga podlijezala nekim oblicima sankcija.²⁵

Ovakvo obrazloženje uistinu ostavlja dojam da je riječ o neprincipijelnom kompromisu kako bi se u društvo naroda primila i ona društva koja poštuju samo uži skup ljudskih prava. Način na koji bi Rawls mogao odbiti ovaj prigovor jest pokazati da bi ista načela prava naroda – pa stoga i ista lista ljudskih prava – bila odabrana i u slučaju kada bi se svijet sastojao isključivo od liberalnih demokratskih društava. David Reidy ovakav tip opravdanja nalazi u tome što Rawls ističe da narodi imaju interes koji „potpada pod Rousseauovu sintagmu *amour-propre*. Riječ je o vlastitom doličnom poštovanju naroda kao naroda, koje počiva na njegovoj zajedničkoj svijesti o kušnjama tijekom vlastite povijesti i na

²² Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 45.

²³ Macleod, A. M., „Rawls’s Narrow Doctrine of Human Rights“, u: Martin i Reidy, *Rawls’s Law of Peoples. A Realistic Utopia?*, str. 135–137.

²⁴ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 96.

²⁵ *Ibid.*, str. 71–72.

njegovoj kulturi s njenim postignućima.²⁶ Ako ovakvo samopoštovanje predstavlja temeljni interes svakog naroda, onda će njihovi predstavnici u izvornom položaju htjeti izabrati takva načela koja bi svakom narodu omogućila da bude slobodan i jednak s drugim narodima, u smislu da na jednakim osnovama može izgrađivati vlastite pravedne društvene institucije i pritom biti slobodan od svake prisile i uplitanja drugih naroda. Recipročna spremnost da se isti pravični uvjeti ponude i ostalim narodima predstavlja dio razločnosti i racionalnosti naroda. Reidy u tome vidi razlog zašto i liberalne države usvajaju uži skup ljudskih prava koji ne uključuje na primjer demokratska prava, uključujući i univerzalno pravo glasa, te pravo na jednaku slobodu savjesti. Ako bi i ta prava bila uključena među ljudska prava u pravu naroda, onda bi primjerice i Sjedinjene Američke Države i Engleska s kraja 19. st. bile podložne opravdanoj prisili i intervenciji od strane drugih država, budući da u tom periodu svog društvenog razvoja nisu svim svojim građanima, npr. ženama, omogućile jednako glasačko pravo i ravnopravan položaj u društvu. Međutim, činjenica da su te države bile „slobodne da se liberaliziraju i demokratiziraju na svoj način“ predstavlja „najveći izvor ponosa njih kao naroda.“²⁷ Iz poštovanja prema svom vlastitom povijesnom i političkom razvoju, kao i iz osjećaja recipročne dužnosti poštovanja prema drugim narodima, predstavnici liberalnih naroda u izvornom položaju izabiru uži skup ljudskih prava.

Kao dodatna potpora ovom objašnjenju izbora užeg skupa ljudskih prava može se navesti i očekivanje da će društvene institucije utemeljene na uvažavanju demokratskih prava svih građana biti stabilnije tamo gdje su te institucije nastale kao slobodni izbor građana tog društva, nego tamo gdje se na te institucije gleda kao na nasilno nametnuta rješenja od strane drugih naroda. Međutim, iako nam se ovo opravdanje izbora užeg skupa ljudskih prava može činiti plauzibilnim, ostaju otvorena barem dva pitanja. Jedno se tiče primjerenosti uloge ljudskih prava koju im Rawls namjenjuje u pravu naroda, dok se drugo tiče odnosa teorije ljudskih prava s drugim dijelovima Rawlsove teorije, posebice u pogledu stabilnosti društva naroda ako se ono temelji na poštovanju užeg skupa ljudskih prava među koja nisu uključena demokratska prava.

²⁶ Ibid., str. 46.

²⁷ Reidy, D. A., „Political Authority and Human Rights“, str. 179–180. Rawls dopušta postojanje „doličnog patriotizma“, koji se ogleda u ponosu na vlastitu povijest i dostignuća, pod uvjetom da ga prati „dužno poštovanje za sve narode“ (Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 56).

1.4. Uloga ljudskih prava u međunarodnim odnosima

Ljudska prava u Rawlsovoj teoriji služe kao „mjerilo pristojnosti domaćih političkih i društvenih institucija.“²⁸ Ako vlasti poštuju ljudska prava, drugi se narodi ni na koji način ne smiju miješati u unutarnje stvari tog naroda. U prethodnom odjeljku iznijeli smo razloge zašto se narodi ne bi trebali miješati u unutarnje poslove naroda koji poštuju ljudska prava. Ti se razlozi temelje na recipročnom poštovanju između naroda. S druge strane, države koje ne poštuju ljudska prava podložne su raznim oblicima sankcija i intervencija drugih država, uključujući i vojnu u slučajevima najozbiljnijih kršenja ljudskih prava. Razlog zašto liberalni i pristojni narodi imaju pravo intervenirati u tim slučajevima leži u tome što su te države „agresivne i opasne, a svi će narodi biti sigurniji, ako takve države promijene svoje ponašanje ili se prisile da to učine.“²⁹ Iz ovoga bi se dalo zaključiti da intervencije ne služe da bi se zaštitili interesi pojedinaca, već prije svega da bi se osigurala stabilnost društva naroda. Naravno, one štite i interese pojedinaca, ali samo na indirektan način. Intervencije kod Rawlsa nisu opravdane time što se njima osigurava zaštita pojedinaca, već time što se osigurava stabilnost svjetskog poretka. Naime, države koje ne poštuju ljudska prava postaju, Rawlsovim rječnikom rečeno, odmetničke države, a takvima nema mjesta u društvu naroda. One predstavljaju prijetnju svjetskom miru te liberalni i pristojni narodi imaju pravo intervenirati u unutarnja pitanja takvih država.

Ovakvo shvaćanje ljudskih prava *u prvom redu* kao kriterija za opravdanost intervencije u unutarnje stvari drugih država, a ne kao instrumenta zaštite pojedinaca, odudara od uobičajenog shvaćanja ljudskih prava.³⁰ Kada upozoravamo da su nečija prava prekršena, to obično činimo zbog toga što smo zabrinuti za interese onih čija su prava prekršena, a tek posredno i na posljedice koje to ima na širu okolinu. Ljudska prava su *ljudska* prava, upravo zato što štite interese pojedinaca. Još je problematičnije što se iz ovakvog shvaćanja može zaključiti da

²⁸ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 93.

²⁹ Ibid., str. 95.

³⁰ Naravno, intervencijama u unutarnje poslove drugih država mogu se nekada efikasno zaštititi prava pojedinaca, no ovdje nam je cilj istaknuti da Rawls intervencije u unutarnje poslove drugih država ne opravdava zaštitom prava pojedinaca. Opravdanje za intervencije Rawls nalazi u zaštiti međunarodnog poretka koji može biti ugrožen kršenjem ljudskih prava. Druge dvije uloge ljudskih prava koje im Rawls dodjeljuje u pravu naroda su ograničavanje unutarnje autonomije država i ograničavanje pluralizma među narodima.

ugrožavanje ljudskih prava postaje problematično tek u slučaju kada predstavlja prijetnju svjetskom miru. Međutim, kako primjećuje Beitz, posve je moguće zamisliti države koje krše prava vlastitog stanovništva, ali nemaju nikakvih agresivnih ciljeva u vanjskoj politici te predstavljaju zanemarivu ili čak nikakvu prijetnju stabilnosti društva naroda.³¹ Ako ljudska prava ne shvatimo kao prava koja štite interese pojedinaca, upitno je kako bismo mogli opravdati intervencije u takvim slučajevima.

Rawls je prisiljen prihvatiti ovakvo shvaćanje ljudskih prava zbog toga što su u izvornom položaju predstavljeni narodi a ne pojedinci. Ovakvo pravo naroda u cjelini gledano konstruirano je kako bi se zaštitili interesi naroda a tek posredno i interesi pojedinaca. Predstavnici naroda u izvornom položaju biraju načela prava naroda na temelju temeljnih interesa naroda koje predstavljaju, a ne na temelju interesa pojedinaca koji pripadaju određenom narodu. Temeljni interesi naroda određuju njihove razložne koncepcije političke pravednosti, a cilj im je „osigurati svoju političku neovisnost i svoju slobodnu kulturu s građanskim slobodama, zaštititi svoju sigurnost, teritorij i dobrobit svojih građana.“³² Zaštita temeljnih interesa pojedinca kod Rawlsa povjerena je načelima koja se izabiru u izvornom položaju na domaćoj razini.³³ Tu predstavnici pojedinaca izabiru dva načela pravednosti koja pružaju temelj za puno sadržajniji pojam ljudskih prava od onoga koji Rawls koristi na internacionalnoj razini. Ljudska prava utemeljena na ovaj način uključuju i demokratska prava i prava na jednaku slobodu savjesti. Ono što ljudska prava utemeljena u domaćem izvornom položaju legitimira kao ljudska prava u običajnom smislu jest to što ona štite interese pojedinaca.

Međutim, izvornim položajem osigurano je rješenje prikladnog shvaćanja ljudskih prava i njihove zaštite samo u liberalnim društvima, budući da se izvorni položaj kod Rawlsa pojavljuje samo tri puta – jednom na domaćoj razini između predstavnika članova liberalnih društva i dva puta na međunarodnoj razini, jednom između predstavnika liberalnih naroda i drugi put između predstavnika pristojnih naroda. Budući da ne postoji izvorni položaj na domaćoj razini društava koja nisu liberalna,

³¹ Beitz, C., „Rawls’s Law of People“, *Ethics* 111 (2000) 4, str. 669–696, na str. 685. Usp. i: Pogge, T. W., „Do Rawls’s Two Theories of Justice Fit Together?“, u: Martin i Reidy, *Rawls’s Law of Peoples. A Realistic Utopia?*, str. 206–225, na str. 212.

³² Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 45.

³³ Detaljna razrada ljudskih prava koja proizlaze iz Rawlsova dva načela pravednosti može se pronaći u: Martin, R., *Rawls and Rights*, Lawrence 1985. Usp. i: Matulović, M., *Ljudska prava. Uvod u teoriju ljudskih prava*, Zagreb 1996, poglavlje 5.

ostaje nejasno na kojim temeljima počivaju ljudska prava članova pristojnih društava. Rawls tvrdi da ta društva poštuju ljudska prava, ali ne daje obrazloženje na čemu počivaju ta ljudska prava. Jedino mjesto na kojemu pristojni narodi izrijeком pristaju na poštovanje ljudskih prava je međunarodni izvorni položaj, no vidjeli smo da tako shvaćena prava štite interese pojedinaca samo posredno. Moglo bi se stoga pretpostaviti da pripadnici pristojnih naroda, opterećenih društava, odmetničkih država i dobrohotnih apsolutizama ne uživaju nikakva prava osim onih koja im dodjele njihovi vladari. Međutim, u tom slučaju ne može se govoriti o ljudskim *pravima*, budući da prava ne shvaćamo kao nečiji poklon već kao ovlaštenja koja imamo neovisno o volji drugih. Da je Rawls blizak ovakvom shvaćanju govori i njegova tvrdnja da i dobrohotni apsolutizmi, za koje se ne može reći da su dobro uređeni, poštuju većinu ljudskih prava.³⁴ I autori koji brane Rawlsovo shvaćanje ljudskih prava slažu da u ovom slučaju ne može biti riječi o ljudskim pravima. Zašto onda Rawls smatra da savjetodavna hijerarhija, kao primjer pristojnog naroda, bolja od dobrohotnog apsolutizama u pogledu ljudskih prava? Objašnjavajući temelje za dva kriterija za pristojna hijerarhijska društva Rawls tvrdi da su „ljudska prava nužni uvjeti bilo kojeg sustava društvene suradnje.“³⁵ Prema ovom shvaćanju pristojni narodi predstavljaju oblik društvene suradnje, dok dobrohotni apsolutizmi to nisu. No, da bi neko društvo bilo oblik suradnje koji je potreban za utemeljenje *ljudskih* prava, očekuje se da među svim članovima društva postoji prikladan odnos reciprociteta, inače bismo i robovlasničke odnose mogli smatrati oblikom suradnje. U pristojnim društvima ne postoji takav oblik reciprociteta, budući da unutar društva postoje društvene skupine (npr. žene i inovjerci) koje su isključene iz određenih, najčešće bitnih sfera javnoga života.

1.5. *Demokratski mir i stabilnost društva naroda*

Iako je jedan od ciljeva prava naroda osigurati mir i stabilnost svjetskog poretka utemeljenog na moralnim načelima, upitno je je li taj cilj moguće postići ako se među temeljna ljudska prava ne uvrsti i pravo na demokratsko sudjelovanje u vlasti. Opravdano gledajući na politički realizam kao na glavnog rivala na području teorije međunarodnih politike, Rawls iznosi ideju demokratskog mira kao glavni argument kojim

³⁴ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 76.

³⁵ *Ibid.*, str. 81.

neutralizira realističku poziciju o međunarodnim odnosima kao području borbe za moć u kojemu ne postoji mjesto za moral. Uz to što mu teza služi kao argument protiv političkog realizma, Rawls u njoj utemeljuje i stabilnost svoje teorije međunarodnih odnosa. Osnovna teza u pozadini ideje demokratskog mira glasi da narodi čija se društvena organizacija temelji na liberalnim demokratskim osnovama međusobno ne vode ratove. Pored ove snažne formulacije teze demokratskog mira postoje i blaže formulacije. Jednu takvu formulaciju navodi James Ray, prema kojemu postoje manji izgledi da će doći do izbijanja oružanog sukoba između dviju demokratskih država nego između demokratske i nedemokratske države ili svijuu nedemokratskih država.³⁶ Razlika između ove dvije formulacije je u tome što prva kategorički isključuje mogućnost rata između liberalnih demokracija, dok druga predstavlja probabilističku tvrdnju o manjoj vjerojatnosti rata između liberalnih demokracija u odnosu na druga društvena uređenja. Čini se da Rawls u *Pravu naroda* pristaje uz snažniju tezu budući da smatra da liberalni demokratski narodi – budući da su zadovoljni pravednošću svojih institucija, ne žele proširiti svoj teritorij te nisu „vođeni strašću za slavom i moći“ – „ratuju samo s nezadovoljnim društvima i odmetničkim državama.“³⁷ Zanimljivo je da Rawls na tako bitnom mjestu gdje govori o stabilnosti društva naroda uvodi razlikovanje zadovoljnih i nezadovoljnih društava, koje nije dio početne petodijelne klasifikacije državnih uređenja. Bez sumnje, Rawls smatra da bi među zadovoljne narode, uz one liberalne, trebalo uvrstiti i pristojne narode. Imajući to u vidu, proizlazi da je Rawlsova verzija teze demokratskog mira obuhvatnija od obje prije navedene formulacije. Dok snažna teza isključuje mogućnost rata samo između liberalnih demokratskih država, Rawls proširuje tu tvrdnju i na odnose između liberalnih demokratskih i nedemokratskih ali pristojnih država. Postavlja se pitanje ne gubi li se ovim proširenjem ključni element demokratskog uređenja društva o kojemu ovisi sama teza *demokratskog* mira? Iako pristojni narodi po Rawlsovoj pretpostavci nisu agresivni i poštuju jedan uži skup ljudskih prava, ipak ostaje činjenica da oni nisu demokratski uređeni.

Jedan od glavnih razloga zašto nam se ideja demokratskog mira čini tako privlačna leži u tome što je potkrepljuju brojna empirijska

³⁶ Ray, J. L., „Does Democracy Cause Peace?“, *Annual Review of Political Science*, 1 (1998) 1, str. 27–46.

³⁷ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 59–60.

istraživanja. Rawls, koji se u jednom dijelu svoje argumentaciji oslanja i na povijesne primjere koji daju potporu tezi demokratskog mira,³⁸ ne navodi ni jedan povijesni, empirijski primjer koji bi potkrijepio ideju da se ideja demokratskog može proširiti i na pristojne narode. Pojedini autori pokušali su identificirati suvremena društva koja bi imala karakteristike Rawlsovih pristojnih naroda, a kao kandidati najčešće se navode Oman, Egipat ili Saudijska Arabija.³⁹ Međutim, ako se pogledaju dodatni uvjeti koje Rawls navodi kako bi pobliže odredio ideju demokratskog mira, čini se da svaki od tih uvjeta mogu zadovoljiti samo liberalne demokracije. Uvjeti za stabilnost društva naroda su sljedeći: a) pravična jednakost mogućnosti, osobito u odgoju i obrazovanju; b) pristojna raspodjela prihoda i bogatstava; c) društvo kao krajnji poslodavac putem središnje ili lokalne vlasti, d) osnovna zdravstvena zaštita zajamčena svim građanima i e) javno financiranje izbora i osiguranje dostupnosti javnih informacija o političkim pitanjima.⁴⁰ Od pristojnih društava, onakvih kako ih opisuje Rawls, moglo bi se očekivati da će zadovoljiti samo neke od navedenih uvjeta, kao što su pristojna raspodjela prihoda i bogatstava te pružanje osnovne zdravstvene zaštite. Međutim, teško je očekivati da se u njima ostvaruje primjena pravične jednakosti mogućnosti, budući da određene kategorije stanovništva nemaju mogućnost zauzeti državne i ostale javne položaje. Također, u pristojnim društvima ne može se očekivati slobodan protok javnih informacija bitnih za procese političkog odlučivanja budući da, prema Rawlsu, u njima postoji samo sloboda mišljenja, ali ne i potpuna sloboda govora i izražavanja.

S druge strane, čak i ako se pretpostavi da pristojna hijerarhijska struktura može biti dostatna da bi društva s takvim uređenjima udovolj-avala uvjetima koji su potrebni za stabilno održavanje demokratskog mira s drugim članicama društva naroda, ostaje otvoreno pitanje imaju li takva društva u dovoljnoj mjeri unutarnju stabilnost koja bi im omogućila kontinuirano trajanje. Uvjerenje da su za unutarnju stabilnost društva na temelju ispravnih razloga potrebne demokratske strukture podupiru empirijska istraživanja jednako kao i zaključci socijalne epistemologije. Tako na primjer Buchanan tvrdi da čak i za neliberalna društva koja tijekom određenog vremena poštuju temeljna ljudska prava ne postoji

³⁸ Ibid., str. 63–66.

³⁹ Usp.: Brown, C., „John Rawls, The Law of Peoples and International Political Theory“, *Ethics and International Affairs*, 14 (2000) 1, str. 125–132.

⁴⁰ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 62.

dostatno jamstvo da će to činiti i ubuduće. Prema Buchananu, nepostojanje ključnih liberalnih institucija koje jamče potpunu slobodu savjesti, mišljenja, izražavanja i udruživanja, kao i demokratska prava, povećava vjerojatnost formiranja neistinitih vjerovanja o prirodnim razlikama između pojedinih skupina ljudi koja kao posljedicu mogu imati kršenja temeljnih ljudskih prava dijelova stanovništva koji se smatraju drugačijima.⁴¹ Neistinita vjerovanja o nadmoći jedne skupine ljudi ili naroda nad drugim ili svim ostalim skupinama i narodima ne moraju ostati ograničena samo na domaću razinu, već se mogu proširiti i na strana društva, čime pristojna društva riskiraju postati agresivne odmetničke države koje ugrožavaju međunarodnu stabilnost.⁴²

Ako društva koja ne posjeduju demokratske mehanizme nisu u stanju ostati kontinuirano privržena zaštiti ljudskih prava, pristojni narodi predstavljaju prijetnju stabilnosti Rawlsove teorije međunarodnih odnosa. Uz to, kao što primjećuje Andreas Føllesdal, stabilnosti teorije prijete opasnost i od strane liberalnih naroda, koji mogu izgubiti povjerenje u pravo naroda budući da znaju da pristojnim narodima nedostaju demokratski mehanizmi koji bi omogućili njihovo kontinuirano ustrajavanje na poštovanju ljudskih prava i neagresivnoj međunarodnoj politici.⁴³ Sam Rawls u svojim je ranijim djelima isticao da, ako politička teorija nije dovoljno stabilna, ona ne može biti zadovoljavajuća te je „na neki način valja revidirati.“⁴⁴ Kasnije ću stoga predložiti da načela međunarodne pravедnosti moraju obuhvaćati širi skup ljudskih prava, uključujući prije svega demokratska prava i prava koja štite slobodu govora i izražavanja te zabranjuju svaki oblik diskriminacije.

⁴¹ Buchanan, A., „Political Liberalism and Social Epistemology“, *Philosophy and Public Affairs* 32 (2004) 2, str. 95–130.

⁴² Nepostojanje demokratskih prava u načelima Rawlsova prava naroda najčešće se vidi kao prepreka u demokratizaciji pristojnih naroda. No ovdje ne treba izgubiti iz vida ni mogućnost reverzibilnih procesa koji bi vodili smanjenju demokratičnosti liberalnih država. Opasnost da se liberalna društva udalje od demokratskih načela društvenog uređenja naročito dolazi do izražaja u kriznim situacijama kada se naizgled čini da politika „čvrste ruke“ daje bolje rezultate u vođenju države od podjela i svađa koje karakteriziraju višestranački model demokracije, što je često praćeno raširenom biračkom anti- i apatijom. Uvrštavanjem demokratskih prava među temeljna ljudska prava daje se snažan poticaj demokratizaciji društava koja još nisu na taj način uređena, dok se istovremeno ukazuje na neprihvatljivost odbacivanja demokratskih zasada u onim društvima koja ih već posjeduju.

⁴³ Føllesdal, A., „Justice, Stability, and Toleration in a Federation of Well-Ordered Peoples“, u: Martin i Reidy, *Rawls's Law of Peoples. A Realistic Utopia?*, str. 299–317, na str. 303.

⁴⁴ Rawls, *Politički liberalizam*, str. 126.

2. Demokracija kao ljudsko pravo

U prvom dijelu ovoga rada pozornost je bila usmjerena na kritiku teorije ljudskih prava utemeljenih putem mehanizma izvornog položaja u kojemu sudjeluju predstavnici liberalnih i pristojnih naroda. Iznio sam rawlsovsko opravdanje onog dijela teorije u kojemu su predstavnici naroda ti koji vijećaju o izboru načela prava naroda u izvornom položaju na međunarodnoj razini, budući da se međunarodna razina prije svega tiče odnosa između država a ne pojedinaca. To je opravdanje prihvatljivo uz kritičku primjedbu da su neopravdano izostavljeni i drugi subjekti politike na globalnoj razini kao što su globalne institucije, multinacionalne korporacije te međunarodne i nevladine organizacije. Dva su problema vezana uz Rawlsovo shvaćanje ljudskih prava. Kao prvo, ljudska prava kako ih shvaća Rawls nisu prvenstveno usmjerena na zaštitu interesa pojedinaca, što je njihovo uobičajeno shvaćanje, nego imaju ulogu kriterija za opravdanost intervencije u unutarnje stvari naroda koji ih ne poštuju. Kao drugo, čini se da uža lista ljudskih prava koju zagovara Rawls, a koja ne uključuje demokratska prava i prava jednake slobode savjesti, ne može ponuditi temelj za stabilnost društva naroda. U svjetlu ovih kritika teorija je manjkava s obzirom na to da ne štiti interese pojedinaca i nije stabilna, to jest, ne može se očekivati da će se članice društva naroda kontinuirano držati načela međunarodne pravednosti.

U drugom dijelu ponudit ću prijedlog koji u sklopu tradicije društvenog ugovora osigurava zadovoljavajuće odgovore na prije iznesene probleme. No prije toga valja upozoriti na pozitivne karakteristike Rawlsove teorije, koje će nam poslužiti kao okvir u kojemu ćemo voditi daljnju raspravu. Najvažnija od njih jest Rawlsovo uporno inzistiranje na važnosti tolerancije u međunarodnim odnosima i njene veze sa stabilnošću društva naroda. Bez tolerancije nije moguće očekivati da će doći do uspostave mira koji je preduvjet tomu da se uopće pristupi razradi bilo kakve teorije međunarodnih odnosa koja bi bila utemeljena na moralnim načelima. Ideja tolerancije među narodima mora biti dovoljno iznijansirana kako bi prepoznala i pozitivno vrednovala ona društva i narode koji ne predstavljaju prijetnju svjetskom miru. No teorija međunarodne pravednosti također mora postaviti čvrste granice u pogledu kojih je mir prihvatljiv, ali uz uvjet da se zbog njegova postizanja ne žrtvuju vrijednosti bez kojih on nema smisla. Tu prije svega ulaze vrijednosti koje štite ljudska prava onako kako se ona uobičajeno shvaćaju, dakle kao prava koja pojedincima osiguravaju temeljne interese.

2.1. Legitimnost država i demokracija

Države koje sudjeluju u odlučivanju o načelima međunarodne pravednosti razložni su i racionalni djelatnici. Racionalnost države očituje se u nastojanju njenih predstavnika da promiču racionalne interese vlastite države, a ti se interesi ogledaju u želji da se zajamči sigurnost teritorija i stanovništva države, njena neovisnost, očuvanje njenih političkih institucija i kulturnih vrijednosti te promicanje dobrobiti njenih građana. Za razliku od racionalnosti koja je usmjerena na odabir načela kojima se promiču isključivo vlastiti interesi, razložnost traži od država da prilikom odlučivanja o načelima svog postupanjima u međunarodnim odnosima uzimaju i obzir i interese drugih država koje čine međunarodnu zajednicu. Tako na primjer, iako bi u nekoj situaciji možda bilo racionalno izvršiti agresiju na drugu državu ili prekršiti sklopljeni sporazum s ciljem da se poveća vlastita sigurnost ili ostvari neki drugi interes, takvo bi djelovanje ugrožavalo bitne interese drugih država te bi se iz tog razloga moglo razložno obiti načelo koje dopušta takva djelovanja. Agresija i kršenje sporazuma vrste su djelovanja koje se ne može opravdati drugim državama i stoga su moralno pogrešna. Želja da se svoje ponašanje opravda drugim temeljni je element ideje razložnosti. Time što je država razložna, ona recipročno priznaje moralnu jednakost drugih država kao i to da one zaslužuju da se s njima postupa kao s jednakima.

Uz to što su države predstavljene kao racionalni i razložni djelatnici međunarodnih odnosa, potrebna je i dodatna pretpostavka o legitimnosti država. Da bi neka država imala političku legitimnost, prema Buchananu, nužno je da posjeduje „moralno opravdanje za izvršavanje političke moći.“⁴⁵ Ideja legitimnosti blisko je povezana s prije spomenutom idejom razložnosti država. Legitimne države razložne su u dva pogleda: prvo, one su razložne „prema unutra“, to jest, one su razložno prihvatljive svojim građanima; drugo, one su razložne „prema vani“, to jest one su razložno prihvatljive drugim državama. Samo države koje posjeduju ovakvu vrstu legitimnosti mogu biti priznate kao stranke u procesu koji treba uroditi načelima pravednosti za uređivanje međunarodnih odnosa.

Ideja legitimnog državnog poretka u sebi uključuje i ideju pravednosti, ali postoji razlika između ove dvije ideje. Iako je za državni poredak nužno da zadovoljava osnovne uvjete koje postavlja pravednost, nerealno je očekivati da legitimni poretki budu savršeno pravedni. Na svijetu ne

⁴⁵ Buchanan, A., *Justice, Legitimacy, and Self-determination. Moral Foundations for International Law*, Oxford 2004, str. 233.

postoji država koja je savršeno pravedna, ali ipak smo skloni vjerovati da postoji značajan broj legitimnih država. Pitanje koje se postavlja jest gdje je granica između pravednosti i legitimnosti, to jest koliko država mora biti pravedna da bi bila legitimna. Čini se da jednim dijelom legitimnost neke vlasti ovisi o procedurama kojima ta vlast dolazi do zakonodavne moći na kojoj temelji svoj zahtjev da njeni građani poštuju zakone pod prijetnjom prisile ako ih krše ili ih na druge načine izbjegavaju poštovati. Prikladnost neke procedure za uspostavu legitimne vlasti ovisi o njenoj sposobnosti da dovodi do pravednih rješenja. Ako zamislimo situaciju u kojoj na raspolaganju imamo samo dvije procedure kojima se može odrediti nositelj vlasti u nekom društvu, primjerice procedura A koja lutrijom bira nositelja vlasti na određeno vrijeme i procedura B koja određuje da vlast ima najjači član društva, izvjesno je da ćemo prvu proceduru smatrati legitimnijim načinom izbora.

Naravno, izbor predstavnika vlasti koja ima ovlasti donositi zakone i provoditi ih silom putem lutrije zasigurno nije najpravedniji oblik državnog uređenja. Povijesni razvoj opravdanja državne vlasti pruža nam brojne dokaze da je najsigurniji put dolaska do pravednih odluka onaj putem demokratskog uređenja, u kojemu svaki član društva ima osigurano jednako pravo odlučivanja. Međutim, treba primijetiti da ni najbolje poznate procedure nisu jamac da će vlast i zakoni koje ona donosi biti uistinu legitimni. Tako su neki od najgorih oblika totalitarizma, poput nacizma i fašizma, na vlast došli demokratskim putem. No i u manje drastičnim primjerima demokratskom uređenju prijete opasnost da se prometne u diktaturu, u kojoj većina donosi zakone koji stavljaju posebno nepravedne terete na političku manjinu. Legitimnost vlasti se stoga mora temeljiti i na nečemu drugomu osim na primjeni prikladnih procedura. Ta druga komponenta ideje legitimnosti opet se vraća na ideju pravednosti, točnije na ideju minimuma pravednosti za koji se najčešće smatra da je sadržan u ideji ljudskih prava. Allen Buchanan smatra da „neki entitet koji izvršava političku moć ima moralno opravdanje za to samo ako udovoljava minimalnim standardima pravednosti koji se shvaćaju kao zaštita temeljnih ljudskih prava.“⁴⁶ Temeljna ljudska prava predstavljaju prag nužne zaštite koju država treba u normalnim okolnostima jamčiti pojedincu. Bez obzira na proceduru koja se primjenjuje prilikom odluke o nositeljima vlasti ili prilikom donošenja zakona, oni moraju udovoljiti zahtjevima koji su iskazani u ljudskim pravima.

⁴⁶ Ibid., str. 234.

Ako ljudska prava postavimo kao minimum koji mora zadovoljiti svaka legitimna vlast, može se postaviti pitanje zašto uopće inzistirati na proceduralnom dijelu legitimnosti. Ako neka vlast poštuje ljudska prava, zašto bismo se zamarali pitanjem je li ona utemeljena na demokratskoj, ili bilo kojoj drugoj, proceduri. Jedan očit odgovor na ovo pitanje jest da među ljudska prava ulazi i pravo na demokratsko sudjelovanje u odlučivanju o nositeljima vlasti i o zakonima koji se imaju primjenjivati. Da demokratska prava ulaze među ljudska prava, prihvaćaju brojni teoretičari ljudskih prava.⁴⁷

No, čak i ako bi pretpostavka da demokratska prava ulaze među ljudska prava iz nekog razloga bila pogrešna, čini se da postoje neovisni razlozi da se demokratske procedure uvrste među uvjete koji su potrebni za potpunu legitimnost neke vlasti. Prije svega, danas postoje detaljno razrađene teorije koje ukazuju na načine na koje demokracija omogućava zaštitu ljudskih prava. Tako Amartya Sen uvjerljivo pokazuje da demokracija, zajedno sa slobodom tiska, sprječava pojavu gladi.⁴⁸ Uzme li se u obzir da je pravo na život i dostatna sredstva za njegovo održavanje temeljno ljudsko pravo, lako je iznijeti instrumentalno opravdanje za šire uvođenje demokratskih procedura. U podlozi takvog opravdanja leži uvjerenje da su građani sami, ako im se dopusti demokratsko sudjelovanje u vlasti, najbolji jamci i zaštitnici vlastitih prava. S druge strane, ne postoje razrađene teorije koje bi na približno dobar način objasnile načine na koje su ljudska prava osigurana u nedemokratskim sustavima vlasti. Čak i oni prikazi koji u najboljem svjetlu prikazuju funkcioniranje takvih sustava vlasti ostavljaju velike praznine koje ne nude zadovoljavajuće odgovore. Jedan od prikaza koji blagonaklono gleda na mogućnost sustava državnih uređenja koja bi bili alternativa demokratskim svakako je i Rawlsov prikaz savjetodavne hijerarhijske vladavine. Rawls iznosi prilično zahtjevnju sliku načina na koji građani takvih država imaju priliku sudjelovati u procedurama donošenja odluka:

Suci i drugi službenici trebaju biti spremni odgovoriti na prigovore. Oni ne mogu odbiti saslušati ih uz opravdanje da su disidenti nekompetentni ili nerazboriti, jer bi tada bila riječ o paternalističkom poretku, a ne o pristojnoj savjetodavnoj hijerarhiji. Štoviše, ako su suci i drugi službenici spremni slušati, to ne znači i da

⁴⁷ Usp.: Harrison, R., *Democracy*, London, 1993; Held, D., *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Cambridge 1995; Sen, A. K., *Development as Freedom*, Oxford 1999. Za suprotan stav vidi Cohen. J., „Is there a Human Right to Democracy?“, u: Sypnowich, C., *The Egalitarian Conscience: Essays in Honour of G. A. Cohen*, Oxford 2006.

⁴⁸ Sen, *Development as Freedom*, str. 147–188.

disidenti trebaju prihvatiti odgovor koji im je dan. Oni smiju ponovno prosvjedovati pod uvjetom da objasne zašto su i dalje nezadovoljni, a njihovo objašnjenje opet zahtijeva daljnji i potpuniji odgovor. Neslaganje predstavlja oblik javnog prosvjeda i dopušteno je pod uvjetom da se nalazi unutar osnovnog okvira ideje pravednosti kao općeg dobra.⁴⁹

Ovaj opis ima namjeru ponuditi temelje na kojima bi se građani savjetodavne hijerarhije mogli izboriti za priznanje prava koja su im zajamčena unutar takvog sustava vlasti. U tom pogledu ovaj prikaz je dosta zahtjevan i u skladu je sa zahtjevima koje postavljaju demokratska državna uređenja. Međutim, u najvažnijem dijelu ovaj opis ovisi o volji državnih dužnosnika da saslušaju i razmotre zahtjeve građana koje oni iznose pred njih. Ono što nije jasno jest zašto bi dužnosnici savjetodavne hijerarhije bili voljni to učiniti. U demokratski uređenim društvima motivacija koja potiče dužnosnike da saslušaju i razmatraju zahtjeve građana jest prijetnja gubitka mandata na narednim izborima. Mandat dužnosnika savjetodavne hijerarhije ne ovisi o demokratskoj volji stanovništva, a teško je vjerovati se da će njihova spremnost da saslušaju zahtjeve građana i poštuju njihovih prava moći biti utemeljena isključivo na njihovom osjećaju dužnosti da se brinu za opće dobro. Ako se i dogodi da se na najbitnijim pozicijama savjetodavne hijerarhije uistinu nađu takvi plemeniti i nesebični ljudi koji su spremni voditi se idejom općeg dobra, ne postoji jamstvo da će ih naslijediti isti takvi. Poštovanje ljudskih prava i mjera u kojoj građani sudjeluju u javnim poslovima u takvim nedemokratskim društvima kontingentna je činjenica podložna promjenama. U takvim društvima ne postoje institucije paralelne s demokratskim institucijama koje bi nudile razložno pouzdane mehanizme koji bi jamčili da ljudska prava neće ovisiti o dobroj volji obnašatelja službenih pozicija. Čini se da samo demokratske institucije mogu ponuditi takvo jamstvo.⁵⁰

Buchanan nudi dodatno opravdanje demokracije kao uvjeta za političku legitimnost, a to se opravdanje temelji na ideji moralne jednakosti svih članova društva.⁵¹ Svako izvršavanje političke moći pretpostavlja asimetriju između onih koji primjenjuju političku moć i onih na koje se ona primjenjuje. Kako je to moguće pomiriti s osnovnom pretpostavkom o moralnoj jednakosti svih ljudi? Odgovor na to pitanje

⁴⁹ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 85.

⁵⁰ Usp.: Dahl, R., *Democracy and Its Critics*, New Haven i London 1989, str. 93–95.

⁵¹ Buchanan, *Justice, Legitimacy, and Self-determination. Moral Foundations for International Law*, str. 249–250.

daju demokratske institucije, budući da jedino u njima „svi građani sudjeluju kao jednaki u javnom postupku određivanja tko će biti nositelj političke moći.“⁵²

Znači li to da države koje poštuju ljudska prava ali nemaju demokratsko uređenje nisu legitimne? Da bismo odgovorili na ovo pitanje, bilo bi dobro podsjetiti se što ideja legitimnosti znači u međunarodnim odnosima. Većina autora slaže se da legitimne države imaju pravo na to da se druge države ne miješaju u njihove unutarnje poslove. To znači da druge države nemaju pravo primjenjivati bilo koji oblik pritiska, bilo vojni, ekonomski ili diplomatski, s ciljem da legitimnu državu prisile da promijeni svoju unutarnju politiku. Legitimnim državama je stoga prepušteno da same određuju što pravednost zahtijeva u njihovim unutarnjim poslovima, primjerice u raspodjeli dobara ili u kažnjavanju onih koji krše zakone. Druge države mogu te odredbe iz svoje perspektive smatrati nedovoljno pravednima ili čak pogrešnima, ali ne smiju ni na koji način nasilno utjecati da se te politike mijenjaju.

Nedemokratske države nemaju takva neograničena prava na nemiješanje. To naravno ne znači da druge države imaju pravo vojno intervenirati kako bi uvele demokraciju. I države koje nisu demokratski ustrojene mogu imati određeni stupanj legitimnosti koji postavlja ograničenja na ponašanje drugih država prema njima. U mnogim slučajevima neće biti opravdano uvoditi ekonomske sankcije protiv nedemokratskih država niti ograničavati diplomatske odnose s njima. To je posebno slučaj kada te države u potpunosti poštuju ljudska prava te je tada preporučljivo održavati s njima iskrene i dobre odnose. To međutim ne znači da liberalne demokratske države nemaju pravo kritizirati nedemokratske postupke i aktivno poticati takve države da usvoje pune standarde demokracije. Kao i u slučaju iskrenih odnosa između pojedinaca, i u odnosima među državama iskrenost zahtijeva da svaka od država otvoreno kaže što misli o drugoj. Ukazivati na demokratske nedostatke neke države ne mora značiti iskazivati manjak poštovanja prema njoj i načinu života koje vode njihovi građani, kao što to pretpostavlja Rawls.⁵³ Ako su vlasti takvih država uistinu privržene zaštiti ljudskih prava, vrlo je vjerojatno da je moguće pronaći primjeren način na koji im se može pokazati da je najbolji jamac kontinuirane zaštite ljudskih prava

⁵² Ibid.

⁵³ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 71.

promicanje demokratskih institucija. Koju mjeru treba primijeniti u pojedinom slučaju ovisit će o posebnim okolnostima vezanima uz državu o kojoj je riječ. Konkretno mjere trebaju uvažavati političke, povijesne, ekonomske, kulturne i sociološke posebnosti svake države. Filozofska razmatranja o tom problemu mogu samo iznijeti opće pravilo, koje glasi da je legitimitet države tim veći, a opravdanost intervencije tim manja, što je država privrženija poštovanju ljudskih prava i uvažavanju mišljenja i stavova što većeg dijela stanovništva dotične države.

Ideja političke legitimnosti država u međunarodnim odnosima koju ovdje zastupam pretpostavlja da legitimnost ima dvije razine. Potpuna politička legitimnost zahtijeva potpuno poštovanje temeljnih ljudskih prava i postojanje demokratskih institucija kao mehanizma koji jamči ta prava. Treba ponovno napomenuti da potpuna politička legitimnost ne znači da je političko uređenje neke države potpuno pravedno, već samo da ta država ima pravo uređivati unutarnje odnose bez uplitanja drugih država. Države koje poštuju temeljna ljudska prava ali nisu demokratski uređene posjeduju nepotpunu političku legitimnost. Kao i države koje su potpuno legitimne, i takve države imaju pravo uređivati unutarnje odnose bez uplitanja drugih država, s tim izuzetkom da demokratske države imaju pravo oblikovati svoju politiku s ciljem da potaknu nepotpuno legitimne države da usvoje demokratske standarde.

Za državu koja nema demokratsko državno uređenje ali koja poštuje ljudska prava možemo reći da posjeduje minimum legitimiteta samo ako ne postoje okolnosti povoljne za uvođenje demokratskih institucija. Razlozi koji onemogućuju neku državu da se demokratizira različite su naravi – oni mogu biti sigurnosni, ekonomski ili društveni. Fizička sigurnost države i njenog stanovništva bitan je preduvjet uspostave demokratskih institucija. U situacijama kada je sigurnosna situacija bitno narušena, čak su i države s uspostavljenom i stabilnom demokracijom ponekad prisiljene suspendirati neke bitne elemente demokracije, kao što je primjerice sloboda okupljanja. Stupanj ekonomskog razvoja također ima velik utjecaj na mogućnost uvođenja demokracije. Za funkcionalnu demokraciju potrebni su povoljni ekonomski uvjeti, kao što su primjerice zadovoljavajući stupanj dohotka po glavi stanovnika, postojanje razgranate komunikacijske mreže i zadovoljavajuća zdravstvena zaštita. Za razvoj i uspostavu demokracije ipak je najvažniji stupanj društvenog razvoja nekog društva, koji se očituje u političkoj kulturi i vjerovanjima

stanovništva, ali također i u razini pismenosti i obrazovanja.⁵⁴ Nedomokratska politička vlast ne može biti opravdana ako postoje svi uvjeti za uspostavu demokratskih institucija.

Iako ovaj prikaz legitimnosti država polazi od toga da je postojanje država opravdano, uključivanjem demokracije kao uvjeta političke legitimnosti on ostaje otvoren za mogućnost drugačijeg institucionalnog uređenja međunarodnih odnosa, koje ne bi bilo utemeljeno – isključivo ili primarno – na državama. Primjenjujući svoja demokratska prava građani se mogu odlučiti za uspostavu naddržavnih institucija, kao što se to vidi u projektu Europske Unije. Do koje mjere će ići stupanj regionalne i svjetske integracije ovisit će o volji građana. Ovaj prikaz političke legitimnosti utemeljene na poštovanju temeljnih ljudskih i demokratskih prava polazi od toga da demokratska prava uživaju građani država. Po tome se razlikuje od kozmopolitских shvaćanja demokracije izloženih u radovima Davida Helda ili Andrewa Linklatera, prema kojima osobe (a ne građani) imaju demokratska prava utjecati na društveni, ekonomski i politički sustav koji utječe na njihove živote bez obzira radi li se o nacionalnom ili internacionalnom sustavu.⁵⁵ Međutim, brojni autori sumnjaju u stabilnost ovako shvaćene legitimacije međunarodne političke strukture te izražavaju zabrinutost da demokratske globalne institucije ne bi bile sukladne poštovanju vrijednosti samoodređenja zajednica, pa bi stoga bile „neliberalne i netolerantne“ kao što primjećuje Caney.⁵⁶

2.2. Načela koja države ne mogu razložno odbiti

Kako se odvija odlučivanje o načelima međunarodne pravednosti? U prvoj fazi pokušavamo utvrditi skup načela za opće reguliranje ponašanja država u međunarodnim odnosima, koji legitimne ili barem minimalno legitimne države ne bi mogle razložno odbaciti kao temelj za informirani, neprisiljeni, opći sporazum. Valja ponovno napomenuti

⁵⁴ Dahl, *Democracy and Its Critics*, str. 242.

⁵⁵ Da se ova dva pristupa demokratskoj legitimaciji nužno ne isključuju smatra i Held kada kaže da se „prava i odgovornosti ljudi kao građana države i kao subjekata kozmopolitiskog prava mogu podudarati, i da demokratsko građanstvo, u načelu, može dobiti istinski univerzalni status“, Held, *Democracy and the Global Order*, str. 233. Usp. i: Linklater, A., *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*, Cambridge 1998.

⁵⁶ Caney, S., *Justice Beyond Borders. A Global Political Theory*, Oxford 2005, str. 158.

da se odlučivanje odvija u hipotetskoj situaciji. Budući da je riječ o međunarodnoj pravednosti i da pretpostavljamo da su subjekti u ovoj situaciji države, predstavnik države mora ispitati bi li predstavnici drugih država mogli razložno odbaciti načelo koje se razmatra.

Kao i u slučaju primjene kontraktualizma na individualnoj razini, predstavnici država mogu razložno odbaciti utilitaristička načela koja bi primjerice jednoj državi nametala obvezu da se žrtvuje u korist drugih država. U podlozi ovog odbijanja leži uvjerenje da su sve države međusobno jednake u moralnom pogledu, bez obzira na broj stanovnika, veličinu teritorija ili političko uređenje. Skup načela koje države ne mogu razložno odbiti i koja čine temelj međunarodne pravednosti obuhvaća približno ista ona načela koja su bila izabrana u Rawlsovom izvornom položaju. Jedina važnija razlika u odnosu na Rawlsova načela prava naroda jest načelo koje se tiče dužnosti država da poštuju temeljna ljudska prava. Stoga će završni dio ovoga rada biti posvećen razmatranju pitanja koja sve ljudska prava zahtijeva kontraktualizam u međunarodnim odnosima te kakva je njihova uloga.

Predstavnici država ne mogu razložno odbiti načelo koje iziskuje poštovanje osnovnih ljudskih prava. Budući da polazimo od toga da pravo odlučivanja i načelima imaju i države koje posjeduju potpunu, ali i one koje imaju minimalnu legitimnosti – obje ove razine legitimnosti uključuju i poštovanje osnovnih ljudskih prava –, takve države nemaju razloga odbiti načelo koje zahtijeva poštovanje ljudskih prava. Među temeljna ljudska prava koja bi uključivalo ovo načelo nalazila bi se sva ona prava za koja Rawls pretpostavlja da bi ih prihvatili predstavnici liberalnih i pristojnih naroda.⁵⁷ Pored temeljnih ljudskih prava – prava na život, slobodu, vlasništvo i na formalnu jednakost – države ne bi mogle razložno odbaciti ni prijedlog da se među temeljna ljudska prava uvrste i demokratska prava. Kao što je ranije istaknuto u raspravi o legitimnosti, demokratska prava u međunarodnim odnosima imaju dvostruku ulogu: kao prvo, ona funkcioniraju kao mehanizmi koji osiguravaju ostvarivanje i funkcioniranje ostalih prava, a kao drugo, njihovo je postojanje uvjet za održavanje mira i stabilnosti međunarodnih odnosa.

Ova dvostruka uloga koju demokratska prava imaju u međunarodnim odnosima glavni je razlog zbog kojega bi države odbile skup načela u kojima se ne bi zahtijevalo uvođenje demokratskih mehanizama. Zbog

⁵⁷ Rawls, *Pravo naroda i „Preispitivanje ideje javnog uma“*, str. 77–78.

interesa da zaštite vlastitu sigurnost države će inzistirati na poštovanju demokratskih prava kao jamstvu da će druge države voditi miroljubivu vanjsku politiku te kontinuirano poštovati ljudska prava vlastitog stanovništva. Uključivanje demokratskih prava među temeljna ljudska prava sadržana u načelima međunarodne pravednosti predstavlja odmak od Rawlsove formulacije načela prava naroda. Već smo ranije u raspravi iznijeli neke razloge zašto Rawls nije uključio demokratska prava među temeljna ljudska prava svoje teorije o pravu narodâ. Tu smo kao jedan argument zbog kojeg liberalni narodi pristaju na uži popis ljudskih prava (bez demokratskih prava) iznijeli njihovo poštovanje vlastita povijesnog razvoja, tijekom kojega ni sami nisu uvijek bili demokratski uređeni. Drugi argument za uži popis ljudskih prava počiva na recipročnom poštovanju drugih pristojnih naroda koji nisu demokratski uređeni. Predstavlja li uvođenje demokratskih prava među temeljna ljudska prava oblik zapadnjačkog nepoštovanja vlastite povijesti i netolerancije tradicija drugih naroda? Za odgovor na ovo pitanje treba se podsjetiti na dva elementa procedure odlučivanja u kontraktualizmu na međunarodnoj razini. Prvi element te procedure jest da u prvoj fazi odlučivanja o načelima međunarodne pravednosti sudjeluju samo legitimne države. Ranije smo utvrdili da su države legitimne ako posjeduju demokratsko uređenje koje poštuje ljudska prava. Ujedno smo dopustili da i države koje poštuju ljudska prava, ali im materijalne, društvene ili kulturne okolnosti ne omogućavaju da razviju održivo demokratsko uređenje, također smatramo minimalno legitimnim. Minimalno legitimne države su za razliku od Rawlsovih pristojnih naroda spremne demokratski organizirati svoje unutarnje uređenje kada to okolnosti dopuste te se stoga ne protive tome da se demokratska prava uvrste na popis temeljnih ljudskih prava u načelima međunarodne pravednosti.

Drugi bitan element koji treba imati na umu jest uloga koju ljudska prava imaju u međunarodnim odnosima. Dok su kod Rawlsa ljudska prava služila kao standard za ocjenu opravdanosti prisilnih intervencija u unutarnje poslove drugih naroda, ovdje se prvenstveno zastupa stav da ljudska prava služe kao standardi kojima države trebaju težiti i čije se ispunjavanje treba poticati.⁵⁸ To naravno ne znači da se time isključuje intervencija s primjenom različitih oblika prisile u slučajevima kada se ljudska prava ozbiljno krše. Stav da su ljudska prava standard

⁵⁸ Ovakvo shvaćanje ljudskih prava kao „zajedničkog mjerila postignuća svih naroda i država“ zastupa se i u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*.

prema kojemu treba težiti posebno je važan u kontekstu demokratskih prava, budući da demokracija nije apsolutna kategorija, već je stvar stupnjevanja, pa tako govorimo o društvima koja su manje ili više demokracija. Nepostojanje demokratskih mehanizama u nekoj državi ne mora nužno za sobom povlačiti obvezu da druge države nasilno interveniraju u njene unutarnje poslove kako bi uspostavile demokraciju. Za promicanje demokratskih prava postoje razni oblici nenasilnih poticaja kojima se ojačavaju tendencije za demokratizaciju. Poticaji koje demokratske države mogu dati onim nedemokratskim u uspostavi demokracije mogu sezati od ekonomske pomoći u razvoju, preko edukacije i upoznavanja s osnovnim načelima demokratskog odlučivanja, pa do kritike nedemokratskih oblika ponašanja. Ovakvi nenasilni oblici promicanja demokracije pružaju jamstvo državama da će svoj politički sustav moći slobodno prilagoditi demokratskim zahtjevima, bez prisile drugih država, sve dok poštuju sva druga temeljna ljudska prava i vode miroljubivu vanjsku politiku.

Obveza poštovanja demokratskih prava povlači za sobom obvezu poštovanja cijelog niza drugih institucionalno zajamčenih ljudskih prava bez kojih osobe nisu u mogućnosti iskoristiti svoja formalna demokratska prava. Demokratska prava prije svega podrazumijevaju da već postoji pravo na obrazovanje koje ljudima omogućava da razviju neke od temeljnih sposobnosti kako bi se mogli punopravno uključiti u demokratske procese. Također, demokratska prava gube svoj smisao ako ne postoji potpuna sloboda mišljenja, govora i izražavanja, kao i sloboda udruživanja. Uz ova temeljna ljudska prava nužna za funkcioniranje demokracije, sam demokratski sustav mora zadovoljiti dva dodatna uvjeta: 1) da se temeljni zakoni donose većinskim odlučivanjem u koje su uključeni svi odrasli pojedinci s odgovarajućim sposobnostima, i 2) da su svi važniji predstavnici vlasti odgovorni biračima te u skladu s tim mogu biti smijenjeni s funkcija koje obnašaju.⁵⁹

Uključivanje demokratskih prava na popis temeljnih ljudskih prava koje države moraju poštovati predstavlja odgovor na dva problema s kojima se susreće Rawlsovo pravo naroda, a na koja smo ukazali u prvom dijelu ovoga poglavlja. Prvi problem na koji smo ukazali jest problem stabilnosti teorije koja ne predviđa postojanje demokratskih prava. Zahtjevom da se uspostave demokratske institucije u svakoj od članica

⁵⁹ Buchanan, *Justice, Legitimacy, and Self-determination*, str. 146.

društva naroda osigurava se potrebna stabilnost teorije tijekom vremena. Drugi problem bio je da su ljudska prava po Rawlsovom shvaćanju samo posredno štitala interese pojedinaca. Naime, obično se smatra da je jedna od glavnih karakteristika *ljudskih* prava da štite interese pojedinaca. Uvođenjem demokratskih prava svakom pojedincu se omogućuje da sudjeluje u procesima odlučivanja koji se tiču zaštite njegovih temeljnih interesa, što nije osigurano ako ta prava ne postoje. Samo za one države koje posjeduju dolično demokratsko uređenje može se reći da ozbiljno uzimaju u obzir dobrobit svojih građana.

Načela koja bi bila usuglašena ovim postupkom odlučivanja o načelima međunarodne pravednosti pretpostavljaju da su sve države voljne djelovati u skladu s izabranim načelima. U tom pogledu ovdje izabrana načela predstavljaju jedan dio nacрта idealne teorije pravednosti u međunarodnim odnosima. Naravno da ta pretpostavka nije zadovoljena u velikom broju slučajeva i da je teško očekivati da će se stanje promijeniti u skorije vrijeme. Postoje brojne države čije vlade nisu voljne ili nisu u stanju poštovati zahtjeve koje pred njih postavljaju načela međunarodne pravednosti. U tim slučajevima zadaća je teorije pravednosti da ponudi mehanizme koji bi prema uzoru na načela idealne teorije omogućili da se približimo uspostavi uvjeta u kojima bi se idealna načela u potpunosti poštovala.